

Г.М. РАКИШЕВА*, Д.С. САБИТОВА, К.О. ОРАЗБАЕВА, М.Б. ЖАНТЕМИРОВА
Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті (Көкшетау қ., Қазақстан)
email: gulmira_rakisheva@mail.ru

БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ СУБЪЕКТІЛЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚ ДЕҢГЕЙІН ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Бұл мақалада теориялық, практикалық және әдістемелік көзқарас мәселелері қарастырылады. Зерттеу барысында субъектілердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, «психологиялық денсаулық», «мұғалімнің психологиялық денсаулығы» ұғымдары нақтыланды. Ғалым-психологтардың жұмыстарына талдау жүргізілді. Жалпы білім беретін оқу орындары мұғалімдерінің қатысуымен зерттеу жұмыстары жүргізілді. Мұғалімдер үшін келесі әдістер қолданылды: «Психологиялық денсаулық деңгейін анықтауға арналған Пазл-тест» экспресс-диагностикасы (скринингі); «Мұғалімдер» фокус-тобы бойынша 5 негізгі белгі бойынша зерттеу нәтижелері ұсынылған және сипаттамалары берілген.

Зерттеудің мақсаты COVID-19 пандемиясы кезіндегі мұғалімдердің психологиялық денсаулық деңгейін және оның білім беру ортасында желілік агрессияның әртүрлі түрлерінің пайда болуына әсерін анықтау болды. Мұғалім мен оқушылардың психологиялық денсаулық деңгейінің көрсеткіштерінің өзара тәуелділігі мәселелері психологиялық-педагогикалық зерттеудің мақсатын тұжырымдауға мүмкіндік берді. Зерттеу міндеттерін жүзеге асыру үшін бұл экспресс-диагностика мұғалімдердің психологиялық денсаулық белгілерінің көріну дәрежесі арасында да, назар аудару топтары арасында да, олардың ішінде де белгілердің жасырын байланысы бар екенін көрсетті. Сонымен қатар, талдау барысында зерттеу тобы әртүрлі елдердің ғалымдарының бірқатар бастамашыл зерттеулеріне талдау жүргізді. Осылайша, COVID-19 пандемиясы кезінде мұғалімдердің психологиялық денсаулығы мен өмір сүру сапасы туралы зерттеулер жүргізіліп, сұхбаттар алынды. Психологиялық денсаулық деңгейін анықтауға арналған пазл-тест сұрақтарының мазмұны Э.И. Гоулманның эмоционалдық интеллект теориясының негізгі аспектілеріне және Ч.Юнгтың өзін-өзі тану тұжырымдамасына негізделген. Зерттеу нәтижелерін өңдеу MS Excel, Statistica/R бағдарламалық жасақтамасы арқылы жүзеге асырылды және ұсынылған экспресс-диагностика Google Cloud Platform платформасында Google Forms клиент-сервер қосымшасы арқылы жүзеге асырылды. Осы эмпирикалық деректерді өңдеу нәтижелері бойынша қарастырылып отырған мұғалімдердің психологиялық денсаулығы белгілерінің тұрақты байланысы анықталды және расталды.

Осы зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырады (AP14869833 «Қазақстандық оқушылардың психологиялық денсаулығын нығайту желілік әлеуметтену процесінде кибербуллинг тәуекелдерін төмендету факторы ретінде»).

Түйінді сөздер: психологиялық денсаулық, сана, мотивация, әлеуметтік, виртуалды қарым-қатынас, кибербуллинг.

Г.М. РАКИШЕВА, Д.С. САБИТОВА, К.О. ОРАЗБАЕВА, М.Б. ЖАНТЕМИРОВА
Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова (г.Кокшетау, Казахстан)
email: gulmira_rakisheva@mail.ru

ИССЛЕДОВАНИЕ УРОВНЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ СУБЪЕКТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические и методологические вопросы. Уточнены понятия «психологическое здоровье», «психологическое здоровье учителя» с учетом индивидуальных особенностей испытуемых. Были проанализированы работы зарубежных и казахстанских психологов.

Для учителей общеобразовательных школ была использована авторская методика «Диагностический (скрининговый) метод «Пазл-тест для определения уровня психического здоровья». Представлены и описаны результаты исследования 5 маркеров по фокус-группе «Учителя».

Цель исследования состояла в том, чтобы определить уровень психологического здоровья учителей во время пандемии COVID-19 и его влияние на возникновение различных видов сетевой агрессии в образовательной среде. Вопросы о взаимозависимости показателей уровня психологического здоровья учителя и учащихся позволили сформулировать цель психолого-педагогического исследования. Для достижения целей и задач исследования разработанная экспресс-диагностика позволила выявить наличие скрытой взаимосвязи как между степенью выраженности маркеров психологического здоровья педагогов, так и между другими фокус-группами. Кроме того, исследовательская группа в ходе изучения проанализировала ряд инициативных исследований ученых из разных стран. Таким образом, во время пандемии COVID-19 было проведено исследование психологического здоровья и качества жизни учителей, а также получены интервью. Содержание вопросов пазл-теста для определения уровня психологического здоровья базируется на основных аспектах теории эмоционального интеллекта Э. И. Гоулмана и концепции самосознания К. Юнга. Обработку результатов исследования проводили с помощью программ MS Excel, Statistica/R и предлагаемой экспресс-диагностики на Google Cloud Platform с помощью клиент-серверного приложения Google форм. По результатам обработки эмпирических данных выявлена и подтверждена устойчивая связь маркеров психологического здоровья учителей.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (ИРН проекта AP14869833 «Укрепление психологического здоровья казахстанских школьников как фактор снижения рисков кибербуллинга в процессе сетевой социализации»).

Ключевые слова: психологическое здоровье, эмоции, сознание, мотивация, социальное, виртуальное общение, кибербуллинг.

G.M. RAKISHEVA, D.S. SABITOVA, K.O. ORAZBAYEVA, M.B. ZHANTEMIROVA
Kokshetau Ualikhanov University (Kokshetau, Kazakhstan)
email: gulmira_rakisheva@mail.ru

RESEARCH OF THE LEVEL OF PSYCHOLOGICAL HEALTH OF THE SUBJECTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract

The article deals with theoretical and methodological issues. The concepts of «psychological health», «psychological health of the teacher» are clarified, taking into account the individual characteristics of the subjects. The works of foreign and Kazakhstani psychologists were analyzed. The author's methodology «Diagnostic (screening) method «Puzzle test to determine the level of mental health» was used for teachers of secondary schools. The results of the study of 5 markers in the focus group «Teachers» are presented and described.

The aim of the study was to determine the level of psychological health of teachers during the COVID-19 pandemic and its impact on the occurrence of various types of network aggression in the educational environment. Questions about the interdependence of indicators of the level of psychological health of teachers and students allowed us to formulate the purpose of psychological and pedagogical research. To achieve the goals and objectives of the study, express diagnostics was developed to reveal the presence of a hidden relationship between the degree of severity of markers of psychological health of teachers and between other focus groups. In addition, the research team analyzed a number of initiative studies of scientists from different countries during the study. Thus, during the COVID-19 pandemic, a study was conducted on the psychological health and quality of life of teachers, as well as interviews were obtained. The content of the puzzle test questions for determining the level of psychological health is based on the main aspects of E. I. Goleman's theory of emotional intelligence and K. Jung's concept of self-consciousness. The results of the study were processed using MS Excel, Statistica/R programs and the proposed express diagnostics on Google Cloud Platform using the Google Forms client-server application. Based on the results of processing empirical data, a stable relationship of markers of psychological health of teachers was identified and confirmed.

This research is funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP14869833 «Improving the psychological health of Kazakhstani schoolchildren as a factor of reducing the risks of cyberbullying in network socialization»).

Keywords: psychological health, emotions, consciousness, motivation, social, virtual communication, cyberbullying.

Кіріспе. Соңғы жылдары денсаулық сақтау мәселелеріне көңіл бөлу айтарлықтай артты. 2020 жыл бүкіл әлемде COVID-19 коронавирустық пандемиямен қатар жаһандық әлеуметтік-экономикалық және саяси дағдарысты оқиғалармен күрделене түсті. Вирус қоғамдық өмірдің барлық салаларына әсер етті, карантиндік және шектеу шаралары енгізілді. Сонымен қатар қазіргі кезге дейін терминологиялық көп мағыналылық пен түсініксіздік, «психикалық денсаулық» және «психологиялық денсаулық», «денсаулық психологиясы» ұғымдарының жеткіліксіз саралануы сақталған. Бұл осы маңызды саладағы диагностика, психологиялық түзету және психологиялық алдын алу жақтарынан әдіснамалық және әдістемелік қиындықтарға әкеледі [1].

Миннесота университетінің Денсаулық сақтау саясатын зерттеуші Эзра Голберштейн пікірінше аурудың өзі және одан қорқу бар. Осыдан барып «Балалар екі рет соққы алады деп қорқамын» - дейді [2].

JAMA Pediatrics журналында жарияланған Қытайдан алынған бір зерттеуде пандемия пайда болған Хубэй провинциясының зерттеушілері 2330 оқушының іріктеме тобын эмоционалды бұзылыстың белгілері үшін зерттеді. Ал бір айдан кейін де олардың 22,6% - ы депрессия белгілері бар екендігін анықтаған [3].

1979 жылы Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы «психикалық денсаулық» терминін енгізді. Оны «психикалық құбылыстардың детерминизмімен, шындық жағдайларының бейнеленуі мен жеке тұлғаның оған деген қатынасы арасындағы үйлесімді қатынаспен, организмнің реакциялардың адекваттылығымен сипатталатын психикалық әрекет күйі деп анықтауға болады, жеке адамның өз мінез-құлқын бақылау, микро және макро әлеуметтік ортада

өмірлік жолын жоспарлау және жүзеге асыру қабілетінің арқасында өмірдің әлеуметтік, психологиялық және физикалық жағдайлары» деп қарастырған [4].

Қазіргі уақытта пандемия мұғалімдердің психикалық денсаулығына қалай әсер ететінін мұқият зерттеудің өзі қиындық тудырып отыр, өйткені вирус өте тез таралады және зерттеуге уақыт қажет. Деректер шынымен бар екендігі алаңдаушылық тудырады.

«Психологиялық денсаулық» ұғымы туралы әр түрлі пікірлер айтылуда. Соңғы жылдары біздің елімізде де, шетелде де – денсаулық психологиясы ғылыми бағыт ретінде қалыптасуда. Білімнің бұл саласы психология мен валеологияның синтезі болып табылады және психологтарды, дәрігерлерді, мұғалімдерді, әлеуметтік қызметкерлерді, әлеуметтанушыларды және басқаларды өз міндеттерін шешуге тарта отырып, пәнаралық ғылым болып дамып келеді. Сонымен қатар психологиялық денсаулық адам денсаулығының маңызды құрамдас бөлігі және әлеуметтік тұрақтылық пен қоғамда болып жатқан үдерістерді болжау шарты ретінде қарастырылады. Бірқатар мәселелер психологиялық-педагогикалық зерттеудің мақсаты тұжырымдауға мүмкіндік берді - мұғалімдердің психологиялық денсаулығының деңгейін бағалау орнын толтыру кезеңінде оқыту сапасына әсері.

Біздің зерттеуіміз үшін ирандық ғалымдар (Z.Akbarzade Farkhani, Gh.Badiei, F.Rostami) З.Акбарзаде Фархани, Г.Бадиеи, Ф.Ростами [5] зерттеулері үлкен қызығушылық тудыруда. Олар COVID-19 пандемиясы кезінде мұғалімдердің сыныпты басқару және оқытудың өзіндік тиімділігі туралы түсініктерін зерттеген. Сыныпты тиімді басқарудың компоненті анықталды – тиімді оқу ортасын құрудың маңызды

шарты болып табылатын академиялық оптимизм анықталды. Бірақ академиялық оптимизм мұғалімдердің психологиялық денсаулығының жоғары деңгейі жағдайында туындайды. Өз кезегінде оған оқушылардың мінез-құлқы, мұғалімдердің оқушылардың теріс қылықтарын болдырмауға бағытталған сәтті/сәтсіз әрекеттері және оған әрекет ету жолдары әсер етеді. Мұғалімнің кәсіби пісіп-жетілмегендігі педагогикалық буллинг/кибербуллингті тудыруы жиі кездеседі.

Ағылшын ғалымдары (McQueen Sum, A.Oancea) МакКуин Сам, А.Оансеа дүние жүзіндегі төтенше жағдайларда қашықтықтан оқытуға көшу жағдайында мұғалімдер мен студенттер арасындағы қарым-қатынастың өзгеруі мәселелерін зерттеді. Олар 32 зерттеуге шолу жүргізіп, зерттеулерінің көпшілігі табысы төмен және орташа елдерде/аймақтарда жүргізілген. Төтенше жағдайдағы қашықтықтан оқыту мұғалімдердің пандемияның жалғасып жатқан ауырлығына жауап ретінде әртүрлі технологиялар мен оқыту стратегияларын игерудегі тұрақтылығы мен тапқырлығын дамытқаны анықталды. Бізді қызықтыратын ғалымдардың оқытудың негізгі академиялық функция ретінде ғана емес, сонымен бірге, ең бастысы, этикалық принциптерге негізделген ізгілендіруші фактор ретінде қарастыру керек деген тұжырымы. Басқаша айтқанда, психологиялық денсаулық құбылысы мұғалім тарапынан да, оқушы тарапынан да өзара тәуелді [6].

Осылайша, біз психологиялық денсаулық деңгейі әртүрлі желідегі агрессия түрлерінің, соның ішінде мектеп жағдайында кибербуллингтің пайда болуына немесе белсендіруіне әсер етуі мүмкін деп санаймыз. Осыған байланысты мектептегі білім беру ортасында кибербуллингті анықтау және жіктеудің жаңа әдістерін жасауда үнді ғалымдары (Neelakandan S, Sridevi M, Saravanan Chandrasekaran, Murugeswari K.) Нилакандан С, Сридеви М, Сараванан Чандрасекаран, Муругесвари К. және т.б. тәжірибелерінің құнды екені көрсетілген [7].

Негізгі бөлім. Теориялық (талдау, индукция, дедукция, салыстыру және т. б.); эмпирикалық (бақылау, сандық сауалнама, әңгімелесу); MS Excel, Statistica/R бағдарламалық қамтамасыз ету көмегімен деректерді математикалық өңдеу әдістері.

Фокус-топтар бойынша скринингті әзірлеу үшін американдық психолог А.Фантини (A.Fantini) әдіснамасына сәйкес пазл принципі қолданылды. Пазл-тесттің негізінде мұғалім тұлғасының когнитивті, аффективті-мотивациялық, әрекеттік салалары жатыр. Бұл тест психологиялық денсаулық аспектілерінің көріну дәрежесін, яғни мұғалімдердің эмоционалды зияткерлік жағдайының көрінуін өлшейді. Теориялық және әдіснамалық тәсілдерді талдау негізінде Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R., Baron R., Goleman D., Гоулманның [8,9] эмоционалды зияткерлік теориялары негізге алынды. Эмоционалды зияткерлік әлеуметтік өзара әрекеттесу субъектісінің түсіну қабілетіне негізделген және жаңа әсерлерге, жағдайларға, күйлерге бағдарлау қабілеті ретінде әрекет етеді.

Мұғалімнің кәсіби қызметі диалогта құрылған, онда дамыған эмоционалды компонент мұғалімнің эмоционалды ашықтығы мен эмпатиясына ықпал етеді. Біздің зерттеуімізде психологиялық денсаулықтың белгілері ретінде әрекет ететін эмоционалды зияткерлік адамның әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесуге дайындайтын қабілеттерін дамытады. Эмоционалды зияткерлік адамның өмірлік жағдайларды жеңуге әсер ететін тұлға ішілік, тұлға аралық қатынастарына, бейімделуіне, стрессті басқаруына, жалпы көңіл-күйі аумағына жатады.

Осылайша, психологиялық денсаулық белгілеріне жататыны белгілері 1-кестеде көрсетілген.

Төменде «Мұғалімдер» фокус-тобы бойынша белгілердің жеке-жеке қысқа сипаттамасы берілген.

1) Өзіндік сана - бұл мұғалімнің өзін-өзі өзгертуге және өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысын қалыптастыратын өзіндік бейнесі және өзіне деген көзқарасы.

№	«Мұғалімдер» Фокус-тобы
1	Өзіндік сана
2	Өзін-өзі жүзеге асыру
3	Мотивация
4	Эмпатия
5	Әлеуметтік дағдылар және вир-туалды қарым-қатынас

Кесте 1 – Фокус-топтар бойынша психологиялық денсаулық белгілері

Мұғалімнің өзіндік санасы және өзін-өзі бағалау объектісі ретінде В.Н. Қозиев тұлғаның кәсіби маңызды қасиеттерін пайдаланды. Өзіндік сананың құрылымын қарастыра отырып, В.Н. Қозиев, сондай-ақ Ю.Н. Кулюткин, оны төрт элементтен тұратын ретінде ұсынады: «нақты мен», «ретроспективті мен», «идеалды мен», «рефлексиялық мен». В.Н. Қозиевтің «өзекті Мен» (яғни қазіргі кездегі мұғалімнің өзіндік бейнесі) мұғалімнің кәсіби өзіндік санасының құрылымындағы орталық элемент болып табылады. «Нақты Мен» басқа үш «Менге» негізделген: идеалды, ретроспективті және рефлексивті - деп қарастырған [10].

Ғалым Л.М.Митина мұғалімнің кәсіби өзіндік санасы деп түсінеді: «Мұғалімнің педагогикалық жұмыс кеңістігінің үш құрамдас бөлігінің әрқайсысында: өзінің кәсіби іс-әрекеті жүйесінде, педагогикалық қарым-қатынас жүйесінде және өзіндік жүйесінде өзін-өзі сезінуі тұлға». Мұғалімнің өзіндік санасының келесі құрылымын: когнитивтік, аффективтік және мінез-құлық - деп компоненттерді ажыратып көрсеткен [11].

2) Өзін-өзі жүзеге асыру - бұл өзін жүзеге асыру, өмірде және кәсіби қызметте өзін көрсетуі, өзінің кәсіби жолын іздеу және бекіту үдерісі.

«Өзін-өзі жүзеге асыру» және «өзін-өзі өзектендіру» ұғымдарды шектеудің тағы бір тәсілі бар. Заманауи зерттеуші «Білім және педагогика сөздігінде» өзін-өзі жүзеге асыру «адамның жеке және кәсіби мүмкіндіктерін барынша толық анықтау» дегенді білдіреді [12, б. 53].

Ғалым С.И. Кудинов мынадай анықтама береді: «...өзін-өзі жүзеге асыру – онтогенез үдерісінде өмірдің әртүрлі салаларында жеке тұлғаның ұмтылыстарының тұрақтылығын және өзін-өзі көрсетуге дайындығын қамтамасыз ететін аспаптық-стильдік және мотивациялық-семантикалық сипаттамалардың жиынтығы» - дейді [13].

Е.Е. Вахромовтың пайымдауынша, өзін-өзі өзектендіру «...үдеріс, энергияның ысырап болуы (латынның actus түбірінен – акт) ретіндегі белсенділік мағынасына ие, ол материалдық нәтиже береді...», ол «өзін-өзі жүзеге асыру» дегенді білдіреді, психикалық әрекеттің, танымдық аспектісі, теориялық әрекет, ішкі жоспар бойынша жұмыс. Өзін-өзі жүзеге асыру «Мен тұжырымдамасы» оның ішінде «идеалды Мен» дүниенің суреттерін және өмірлік жоспарды құру және түзету, қайта құрылымдау, алдыңғы іс-әрекеттің нәтижелерін білу арқылы көрінеді» делінген [14].

3) *Мотивация* - бұл мұғалімнің жұмыс орнындағы және қызмет функциялары мен міндеттеріне сәйкес сәтті іс-әрекетіне ықпал ететін себептердің тұрақты жүйесі, сонымен қатар жұмыс пен оның нәтижесіне қанағаттануға әсер ететін себептер.

Мотивация - бұл мұғалімді белгілі бір әрекеттерді орындауға мәжбүр ететін энергия, күш тілек. Бұл сондай-ақ мұғалімді белгілі бір мінез-құлық түріне итермелейтін, осы мінез-құлықты жаңғыртуға немесе одан аулақ болуға итермелейтін жетекші күштің бір түрі [15].

В. Шифеле авторлармен бірлесе отырып, мұғалімнің кәсіби мотивациясы көп өлшемді құрылым болып табылады, оның көптеген қырлары мен құрамдас бөліктері бар. Бұл зерттеуде мұғалімнің мотивациясының құрамдас бөліктері ретінде өзіндік тиімділікті, шеберлік мақсаттарын және қызығушылықтары қарастырылған [16].

4) *Эмпатия* - жағдайының шығу тегіне қарамастан, басқалардың эмоционалды жағдайына саналы түрде жанашырлықпен қарау. XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы американдық психологияда, «эмпатия» түсінігі симпатия дамуының ең жоғары және іс жүзінде адамдық формасы ретінде қарастырылды. Бұл «басқа адамдардың эмоционалды күйлерін, оның ішінде табиғат әлемінің заттары мен құбылыстарын және өнер туындыларын

эмпатия арқылы қабылдау кезіндегі түсіну тәсілі» деп қарастырған [17, 380б].

С.Б. Борисенко мұғалімнің іс-әрекетіндегі эмпатияны балалармен байланыс орнату, қарым-қатынастың қажетті эмоционалдық компонентін құру рөлін атқаратын педагогикалық қарым-қатынастың қажетті құрамдас бөлігі ретінде қарастыру керек деп есептейді. Автордың көзқарасы бойынша, педагогикадағы эмпатияны осындай тұлғалық тәрбие ретінде қарастыру керек, онсыз толыққанды тәрбие теориясын құру мүмкін емес, өйткені ол баламен өзара әрекеттесу механизмдерін түсінуге көмектеседі деген [18, 4 – 6 б].

5) Әлеуметтік дағдылар және виртуалды қарым-қатынас – басқа адамдармен өзара әрекеттесуге және қарым-қатынас жасауға ықпал ететін құзыреттілік, сол арқылы әлеуметтік ережелер мен қатынастар ауызша және вербалды емес тәсілдермен, соның ішінде электронды құралдар арқылы виртуалды кеңістікте беріледі және өзгереді.

Әлеуметтік дағдылар дегеніміз - біз сөйлеу, ым-ишара, дене қимылы, жеке сыртқы келбетіміз арқылы бір-бірімізбен ауызша және вербалды емес қатынасу және қарым-қатынас жасау дағдыларын айтамыз. Қарым-қатынас адамдар үшін өте маңызды және жақсы әлеуметтік дағдылар арқылы жүзеге асырылады. Бұл айтылғандарға ауызша тіл мен сөйлеу мәнері (дауыс ырғағы, сөйлеу деңгейі және біз таңдаған сөздер),

сондай-ақ нәзік хабарлар әсер етеді дене тілі, ым-ишара және басқа да ауызша емес қарым-қатынас әдістері [19].

5) Виртуалды қарым-қатынас. Технологияның дамуымен және жаңа байланыс құралдарының пайда болуымен қарым-қатынастың жаңа түрлері пайда болды (махаббат немесе достық): виртуалды қатынастар. Виртуалды қарым-қатынастың кемшіліктері: Тұлғаның бет әлпетін көрмей, көздің дауысты тыңдамай, сөйлескеннің кемшіліктерін анықтау мүмкін емес. Интернеттегі қарым-қатынаста адамдар өздерінің әңгімелесушінің мінсіз бейнесін жасайды, оған шын мәнінде сирек кездесетін сапасын ойлап табады, өйткені хат алмасу тек қана 3% -ы ғана сөйлескен адамды тануға мүмкіндік береді [20].

Осыған байланысты мұғалімдердің психологиялық денсаулығының мәселесі оны зерттеуге кешенді түрде қарауға мүмкіндік береді. Психологиялық денсаулықты құрайтын компоненттердің, бағалау критерийлерінің және оны төмендететін факторлардың жеткіліксіз дамуы осы зерттеудің өзектілігінде анықталды.

Зерттеуге Көкшетау қаласының 25 мектебінен 1926 мұғалім (гендер, еңбек өтілі және білім беру қызметінің бағыты бойынша сұрапталған) қатысқан көрсеткіші төмендегі кестеде көрсетілген (кесте 2).

№	Мектептің №	Сауалнамаға қатысқандар
1	КГУ СШ № 1	124
2	КГУ ШЛ № 2	129
3	Мектеп гимназия № 3	91
4	ОШ № 4	84
5	МГ № 5	71
6	ШЛ № 6	114
7	ОШ № 8	55
8	ОШ № 10	35
9	ШГ № 11	69
10	ОШ №12	75
11	ЭШГ 13	139
12	КГУ ООШ № 14	97
13	ОСШ № 15	22
14	ОШ № 16	90
15	ШГ №17	136
16	ШЛ №18	101
17	ОШ №19	83
18	ОШ ШЛ №21	75
19	ОШ № 22	14
20	Краснояр ОМ № 1	96
21	Краснояр ОМ № 2	55
22	Краснояр ОМ № 3	59
23	IT лицей	75
24	Advanced Junior School	8
25	Техникалық лицей	29
		1926

Кесте 2. Мұғалімдер контингенті

Нәтижелері. Эмпирикалық зерттеу нәтижелерінің талдау. «Мұғалімдер» фокус-тобы. «Мұғалімдер» фокус-тобында сандық сауалнама жүргізу барысында ең төмен

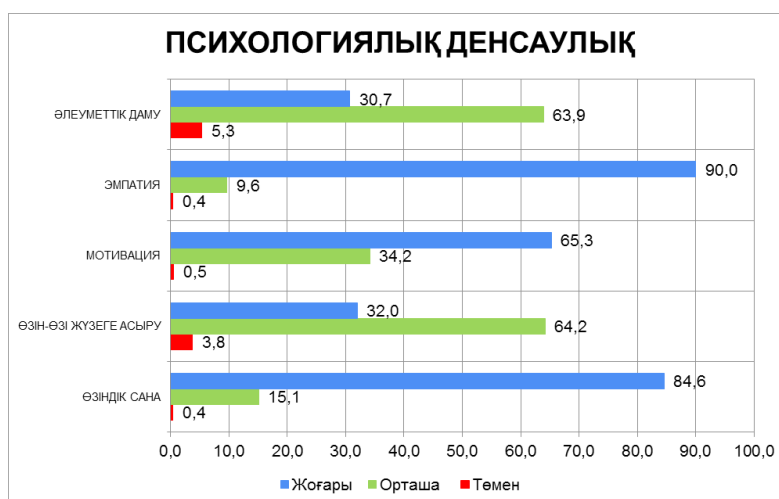
көрсеткіштер: 2 белгі – өзін-өзі жүзеге асыру, 5 белгі-әлеуметтік даму және виртуалды қарым-қатынас (кесте 3).

Деңгейлер	Белгілер				
	Өзіндік сана	Өзін-өзі жүзеге асыру	Мотивация	Эмпатия	Әлеуметтік даму
Төмен	0,4	3,8	0,5	0,4	5,3
Орташа	15,1	64,2	34,2	9,6	63,9
Жоғары	84,6	32,0	65,3	90,0	30,7

Кесте 3. «Мұғалімдер» фокус-тобы бойынша сандық сауалнаманың жалпы нәтижелері

Бес белгі бойынша жалпы деректер 1 белгі – өзіндік сана, 4 белгі-эмпатия бойынша жоғары деңгейді көрсетеді. Өз

кезегінде, 3 белгі – мотивация «мұғалімнің» іріктемесінің жалпы жиынтығы бойынша орташа деңгейді көрсетеді (1 сурет).

1-сурет. «Мұғалімдер» фокус-тобы бойынша психологиялық денсаулық

Әрі қарай, психологиялық денсаулық белгілері бойынша «мұғалімдер» фокус - тобындағы гендер тұрғысынан салыстырмалы талдауды ұсынамыз (кесте 4, 5).

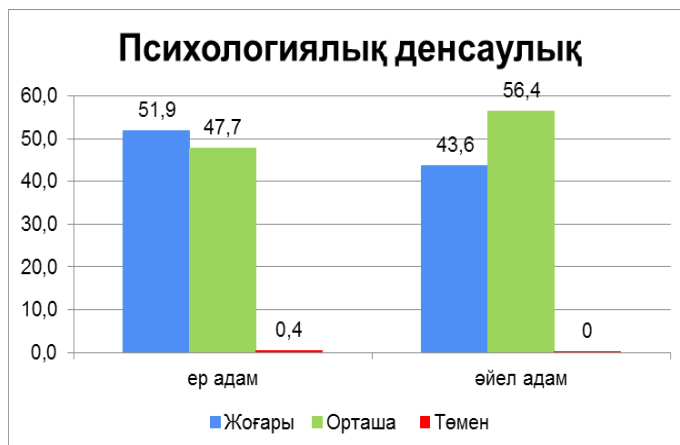
Деңгейлер	Белгілер				
	Өзіндік сана	Өзін-өзі жүзеге асыру	Мотивация	Эмпатия	Әлеуметтік даму
Төмен	0,8	2,6	0,8	1,1	2,6
Орташа	19,2	61,3	36,1	12,0	48,1
Жоғары	80,1	36,1	63,2	86,8	49,2

Кесте 4. «Ер-мұғалімдері» фокус тобы бойынша гендер бөлінісіндегі салыстырмалы талдау

Деңгейлер	Белгілер				
	Өзіндік сана	Өзін-өзі жүзеге асыру	Мотивация	Эмпатия	Әлеуметтік даму
Төмен	0,3	3,9	0,5	0,2	5,8
Орташа	14,4	64,7	33,9	9,2	66,4
Жоғары	85,3	31,4	65,6	90,5	27,8

Кесте 5 – «Әйел-мұғалімдері» фокус тобы бойынша гендер бөлінісіндегі салыстырмалы талдау

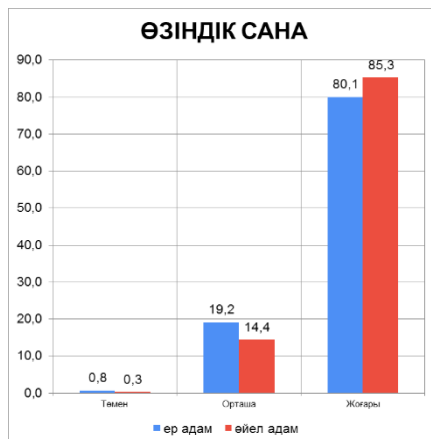
2 суретте психологиялық денсаулық белгі бойынша «Мұғалімдер» фокус тобының гендер бөлінісіндегі салыстырмалы талдау көрсетілген.

2-сурет. Психологиялық денсаулық белгілері бойынша «Мұғалімдер» фокус тобы бойынша гендер бөлінісіндегі салыстырмалы талдау

1 белгі – ӨЗІНДІК САНА ер мұғалімдер мен әйел мұғалімдер арасында өте жоғары деңгейде көрсетілген. Алайда, эмпирикалық дәлелдер импульсивті мінез-құлықта көрінетін ерлерде осы белгінің төмен көрсеткіштерінің болуын көрсетеді, бұл

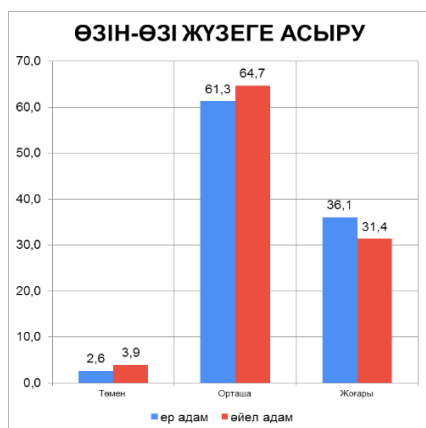
мұғалімнің рөлін таңдаудан қанағаттанбау, қоғамдағы ер мұғалім кәсібінің төмен мәртебесі, әйел әріптестерімен өзара әрекеттесу сияқты көріністермен тұлғаралық қақтығысты көрсетеді (3 сурет).

3-сурет. «Мұғалімдер» фокус-тобындағы гендер бөлінісіндегі «өзін-өзі тану» белгісі бойынша көрсеткіштер

2 белгі – ӨЗІН-ӨЗІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ бұл зерттеуде екі гендерлік топта да біркелкі төмен деңгейді көрсетеді. Бұл процестің түсіндірмесі қазіргі қоғамдағы мұғалімнің рөлін түсінудегі диссонанс болып табылады, яғни мұғалім қазақстандық қоғамның көз алдында енді оқушылар үшін білім мен беделдің жалғыз көзі ретінде қабылданбайды (4 сурет). Жалпы алғанда, бұл тенденция ерлерге де, әйелдерге де тән,

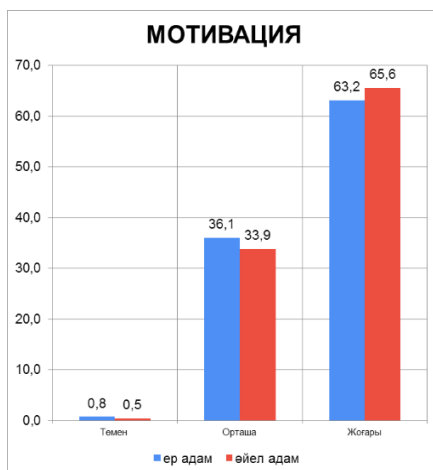
ер мұғалімдерде педагогикалық мамандықты феминизациялауда, мансаптық өсудің болмауында және балалармен жұмыс кезінде ер мұғалім образының теріс бейнесінде көрінеді; әйел мұғалімдер «Ана-әйел-мұғалім» әлеуметтік-рөлдік жанжалында өзін-өзі жүзеге асыруға ерікті күш-жігер болмаған кезде кәсіби қызмет әйелдің басқа әлеуметтік рөлдерінде басым болған кезде көрінеді.

4-сурет. «Мұғалімдер» фокус-тобындағы гендер бөлінісінде «өзін-өзі жүзеге асыру» белгісі бойынша көрсеткіштер

3 белгі – **МОТИВАЦИЯ**. Ер мұғалімдер мен әйел мұғалімдер біркелкі орташа деңгейге ие, бұл педагогикалық қызметте сәтсіздікке ұшыраған жағдайда сынға, айыптауға, жазалауға, сәтсіздікке жол бермеу қажеттілігімен анықталады (5 сурет). Басқаша айтқанда, мұғалімдер сәттілікке жетудің жолдары туралы ойламай, мүмкін болатын сәтсіздіктерден алдын-ала аулақ болады. Алынған мәліметтерге сәйкес,

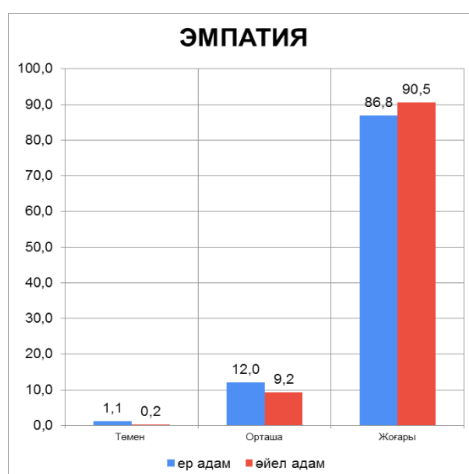
мұғалімдердің педагогикалық қызметіндегі жетекші мотиватор - бұл мұғалімдерді біліктілік санаттарын алуға итермелейтін қаржылық әл-ауқат. Жалпы, осы белгі бойынша көрсеткіштер алдыңғы «өзін-өзі жүзеге асыру» белгілерінің төмен деңгейінің дәлелі болып табылады, бұл мансаптық өсуге деген ұмтылыстың жоқтығымен түсіндіріледі.

5-сурет. «Мұғалімдер» фокус-тобындағы гендер бөлінісіндегі «Мотивация» белгісі бойынша көрсеткіштер

4 белгі - ерлер мен әйел мұғалімдеріндегі **ЭМПАТИЯ** өте жоғары деңгейді көрсетеді. Психология тұрғысынан эмпатия қабілеті-әңгімелесушінің жағдайына кіру, қарым-қатынас барысында оның тәжірибесін сезіну қабілетімен сипатталатын нормасы (6 сурет). Бұл зерттеулер екі топтың мұғалімдерінің

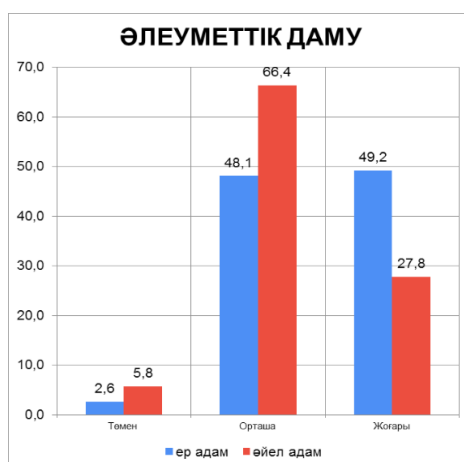
бай кәсіби тәжірибесі, оқушылармен және әріптестерімен бір эмоционалды толқынға бейімделе алатындығын көрсетеді. Тұтастай алғанда, мұғалім мамандығы үшін эмпатияға қабілеттілік Көкшетау қаласының мұғалімдерінде жоғары дамыған негізгі кәсіби құзыреттілік болып табылады.

6-сурет. «Мұғалімдер» фокус-тобындағы гендер бөлінісіндегі «Эмпатия» белгісі бойынша көрсеткіштер

5 белгі – ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУ ЖӘНЕ ВИРТУАЛДЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС. «Өзін-өзі жүзеге асыру» және «Мотивация» белгілері бойынша төмен көрсеткіштердің салдарынан екі гендерлік топта да төмен көрсеткіштер басым (7 сурет). Бұл карантин кезеңіндегі қарым-қатынас саласындағы

бұзылуларға байланысты, ол созылмалы шаршауға, стресске және эмоционалды күйзеліске әкелді, ер және әйел мұғалімдер әлі де осы жағдайды бастан кешіруде. Бұл белгі мұғалімдерде іштей ойлану, күдік, алаңдаушылық және кәсіби саладағы сенімсіздік арқылы көрінеді.

7-сурет. «Мұғалімдер» фокус-тобындағы гендер бойынша «Әлеуметтік даму және виртуалды қарым-қатынас» белгісі бойынша көрсеткіштер

Талдау. «Мұғалімдер» фокус-тобындағы психологиялық денсаулық деңгейін бағалау бойынша жүргізілген зерттеудің эмпирикалық деректерін талдау келесі нәтижелерді талқылауға мүмкіндік болды. Белгілер бойынша психологиялық денсаулықты егжей-тегжейлі зерттеу «Өзін-өзі жүзеге асыру» және «Әлеуметтік даму және виртуалды қарым-қатынас» белгілері бойынша өте төмен деңгейді

көрсетеді, олар шамадан тыс жүктемемен, созылмалы шаршаумен, созылмалы күйзеліспен, COVID-19 пандемиясы кезінде ҚР карантиндік шаралар кезеңінде қашықтықтан жұмыс істеуге байланысты тайм-менеджменттің сақталмауымен сипатталады. Нәтижесінде өзін-өзі тану көрсеткіштері айтарлықтай төмендеді, бұны зерттеу нәтижелеріміз дәлелдеді.

Екіншіден, мұғалімдердің психологиялық денсаулығының жеткіліксіз деңгейі (100% - дан 60,5%) мұғалімнің күнделікті психикалық шамадан тыс жүктелуін, энергетикалық шығындар мен ресурстарды толықтыру арасындағы теңгерімсіздікті, рөлдік жанжалдардың туындауын, жақын адамдар үшін уақыттың тапшылығын көрсетті.

Мұғалімдердің психологиялық денсаулық деңгейінің төмендеуіне қоғамның, атап айтқанда ата-аналар қауымдастығының теріс қысымы, әсіресе әлеуметтік желілерде байқалған карантиннен кейінгі кезеңде өсуі айтарлықтай әсер еткендігі. Бұл мұғалімнің ресурстық жағдайын өздігінен реттеу мәселесін ашты, осы факторларға байланысты мұғалімнің мінез-құлқы мен оқыту әдістемесін өзгертеді, бұл мектеп оқушыларын оқыту мен

тәрбиелеу сапасына теріс әсер етеді және балалардың психикасына зиян келтіретін дидактофобияны тудырады.

Мұғалімдердің психологиялық денсаулығының белгілерінің өзара байланыс нәтижелері

Эмпирикалық мәліметтерді өңдеу нәтижелері бойынша мұғалімдердің психологиялық денсаулығының белгілерінің тұрақты байланысы анықталды және расталды. Дәреже тәртібінде орналасқан белгілер маңызды статистикалық мәндерге ие, бұл олардың өзара байланысы мен толықтырылуын көрсетеді. Психологиялық денсаулық контекстіндегі ең маңыздысы – «Әлеуметтік даму және виртуалды қарым-қатынас» белгісі ($p = 0,67$). Келесі орындарда «Өзін-өзі жүзеге асыру» ($p = 0,62$), «Мотивация» ($p = 0,57$), «Өзіндік сана» ($p = 0,54$) және «Эмпатия» ($p = 0,32$). (кесте 6,7).

Перем.	Ранговые корреляции Спирмена (Статистика_учителя.sta в Статистика_учителя ГД попарно удалены Отмеченные корреляции значимы на уровне $p < ,05000$)					
	Самосознание	Самореализация	Мотивация	Эмпатия	Социальное развитие	Психологическое здоровье
Самосознание	1,00000	0,24733	0,21459	0,07815	0,25136	0,54785
Самореализация	0,24733	1,00000	0,19296	0,16945	0,20099	0,62581
Мотивация	0,21459	0,19296	1,00000	0,07033	0,19541	0,57862
Эмпатия	0,07815	0,16945	0,07033	1,00000	0,06584	0,32723
Социальное развитие	0,25136	0,20099	0,19541	0,06584	1,00000	0,67434
Психологическое здоровье	0,54785	0,62581	0,57862	0,32723	0,67434	1,00000

Кесте 6 – «Мұғалімдер» фокус-тобы бойынша Спирменнің дәрежелік корреляциялары

Зерттеу барысында бұл белгілер эмоционалды зияткерліктің құрылымдық компоненттері ретінде әлеуметтік-психологиялық әл-ауқатқа және оқу сапасына әсер ететіндігі дәлелденді, мұнда «Әлеуметтік даму және виртуалды қарым-қатынас» белгісі шешуші рөл атқарады. Ұсынылған мәліметтер белгілер арасындағы оң қатынасты көрсетеді. «Әлеуметтік даму/өзіндік сана», «Әлеуметтік даму/өзін-өзі жүзеге асыру» өзара байланысы ең маңызды оң сипаттамаларға ие. Яғни, мұғалімдердің әлеуметтік дамуы мен виртуалды қарым-қатынас деңгейі өзіндік сана мен өзін-өзі жүзеге асыру деңгейіне және керісінше әсер етеді деп қорытынды жасауға болады.

Осы белгілерді корреляциялық талдау нәтижелері мұғалімдердің психологиялық

денсаулығының белгілері арасындағы қатынастардың (оң/теріс) бар екендігі туралы гипотезаны тексерудің эмпирикалық негізі болып табылады. Талдау мұғалімдердің психологиялық денсаулығының белгілері арасында тек оң қатынастардың болуын көрсетті, яғни белгілердің кем дегенде біреуінің дамуы барлық басқа белгілерде оң өзгерістерді тудырады, бұл психологиялық денсаулық деңгейін едәуір арттырады және мұғалімдердің эмоционалды төмен қаупін азайтады.

Қорытынды. Зерттеуіміз бойынша мұғалімдердің ортасында мотивация мен эмпатияның жоғары деңгейі байқалды, бұл дегеніміз мұғалімнің кәсіби өсуінің танымдық және эмоционалдық саласының үйлесімді қалыптасуына оң әсер етеді.

Пара перем.	Ранговые корреляции Спирмена (Статистика_учителя ПД попарно удалены Отмеченные корреляции значимы на уровне $p < .05000$)			
	Число набл.	Спирмена R	t(N-2)	p-уров.
Самосознание & Самосознание				
Самосознание & Самореализация	1966	0,24733	11,3127	0,00000
Самосознание & Мотивация	1966	0,21459	9,7369	0,00000
Самосознание & Эмпатия	1966	0,07815	3,4743	0,00052
Самосознание & Социальное развитие	1966	0,25136	11,5092	0,00000
Самосознание & Психологическое здоровье	1966	0,54785	29,0224	0,00000
Самореализация & Самосознание	1966	0,24733	11,3127	0,00000
Самореализация & Самореализация				
Самореализация & Мотивация	1966	0,19296	8,7156	0,00000
Самореализация & Эмпатия	1966	0,16945	7,6199	0,00000
Самореализация & Социальное развитие	1966	0,20099	9,0929	0,00000
Самореализация & Психологическое здоровье	1966	0,62581	35,5580	0,00000
Мотивация & Самосознание	1966	0,21459	9,7369	0,00000
Мотивация & Самореализация	1966	0,19296	8,7156	0,00000
Мотивация & Мотивация				
Мотивация & Эмпатия	1966	0,07033	3,1246	0,00180
Мотивация & Социальное развитие	1966	0,19541	8,8306	0,00000
Мотивация & Психологическое здоровье	1966	0,57862	31,4408	0,00000
Эмпатия & Самосознание	1966	0,07815	3,4743	0,00052
Эмпатия & Самореализация	1966	0,16945	7,6199	0,00000
Эмпатия & Мотивация	1966	0,07033	3,1246	0,00180
Эмпатия & Эмпатия				
Эмпатия & Социальное развитие	1966	0,06584	2,9242	0,00349
Эмпатия & Психологическое здоровье	1966	0,32723	15,3471	0,00000
Социальное развитие & Самосознание	1966	0,25136	11,5092	0,00000
Социальное развитие & Самореализация	1966	0,20099	9,0929	0,00000
Социальное развитие & Мотивация	1966	0,19541	8,8306	0,00000
Социальное развитие & Эмпатия	1966	0,06584	2,9242	0,00349
Социальное развитие & Социальное развитие				
Социальное развитие & Психологическое здоровье	1966	0,67434	40,4713	0,00000
Психологическое здоровье & Самосознание	1966	0,54785	29,0224	0,00000
Психологическое здоровье & Самореализация	1966	0,62581	35,5580	0,00000
Психологическое здоровье & Мотивация	1966	0,57862	31,4408	0,00000
Психологическое здоровье & Эмпатия	1966	0,32723	15,3471	0,00000
Психологическое здоровье & Социальное развитие	1966	0,67434	40,4713	0,00000
Психологическое здоровье & Психологическое здоровье				

Кесте 7 – «Мұғалімдер» фокус-тобының белгілері бойынша
Спирменнің дәрежелік корреляциялары

Мұғалімдерде шамадан тыс жүктеме, тайм-менеджментті сақтамау, жақын адамдар үшін уақыт тапшылығы, энергия шығындары мен ресурстарды толықтыру арасындағы тепе-теңсіздік, COVID-19 пандемиясы кезінде ҚР-дағы карантиндік шаралар кезеңінде қашықтықтан жұмыс істеу салдарынан туындаған рөлдік жанжалдардың туындауы салдарынан созылмалы шаршау, созылмалы стресс байқалады. Зерттеу барысында ата-аналар қоғамдастығының, оның ішінде әлеуметтік желілердің теріс қысымына байланысты мұғалімнің ресурстық жағдайын өзін-өзі реттеу проблемасы анықталды. Бұл фактор мұғалімнің мінез-құлқындағы деформацияның туындауы, бұл оқыту әдістемесіне, оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу сапасына теріс әсер беруі. Мұғалімдердің әлеуметтік қарым-қатынас

дағдыларының деңгейінің төмендеу үрдісі байқалады. Бұған онлайн форматтағы кенеттен және жеткілікті ұзақ кәсіби өзара іс-қимыл жағдайы ықпал етуі. COVID-19 пандемиясындағы карантиндік шаралардан туындаған жағдай педагогикалық ортада «Zoom – шаршау» немесе «Виртуалды жиналыстардан шаршау» құбылысының таралуына негіз болып отырғанын байқауға болады.

Жоғарыда аталған барлық мінез-құлық реакциялары мен жағымсыз эмоционалдық фон мектеп ұжымының ішінде қақтығыстарға әкелуі мүмкін. Балалар ұжымындағы беделді ересек мұғалім оны байқамай құқық бұзушы ретінде әрекет ете алады және белгілі бір оқушыға үнемі қысым көрсетуі мүмкін, бұл буллинг/кибербуллинг белгісі. Мұғалім, біздің зерттеуіміз көрсеткендей, мұндай

фактілерді әрқашан теріске шығарады, өзін жақсы ниетпен және оқытуға қатаң көзқараспен ақтап, осы жерде «сұр аймақ» деп аталатын білім беру жүйесіндегі кемшіліктің бір түрі басталады, бұл бұзушылықтарға саналы түрде келісім беру арқылы педагог мамандығының нормалары мен құндылықтарын бұзу түрінде көрінеді. Оқушы қорлаудың объектісі ретінде оны өз бетімен тоқтатуға, мұғалімнің өзіне деген көзқарасын өзгертуге қабілетсіз.

Педагогикалық буллинг/кибербуллинг фактілерінің алдын алу үшін мұғалімдерге арналған көп деңгейлі бағдарлама қажет екеніне сенімдіміз. Мектеп оқушылары мен ата-аналары үшін мектептің педагогикалық ұжымында да академиялық оптимизм ортасын құру үшін, бұл жерде жағымды эмоционалдық ахуал мұғалімдердің еңбекке деген оң көзқарасын қалыптастырады, ал мектеп оқушылары оқуға деген оң көзқарасын қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Zoom-истощение — новый бич современности. [Электрондық ресурс]: URL: https://zoom.cnews.ru/rnd/article/item/zoomistoshchenie_novuj_bich_sovremennosti (өтінім берілген күні: 27.12.2022)
- [2] The Coronavirus' Effect on Kids Mental Health Is Deepening/ Time / Jeffrey Kluger. [Электрондық ресурс]: URL: <https://time.com/5870478/children-mental-health-coronavirus> (өтінім берілген күні: 27.12.2022)
- [3] Ермолова Т.В, Литвинов А.В, Савицкая Н.В, Круковская О.А. Covid-19 и психологическое здоровье учащихся: зарубежные исследования / Современная зарубежная психология. - 2021. - Том 10. - №1. - С.79-91.
- [4] Психологическое здоровье участников образовательного процесса. [Электрондық ресурс]: URL: https://otherreferats.allbest.ru/psychology/00090681_0.html (өтінім берілген күні: 27.12.2022)
- [5] Z. Farkhani, G/ Badii, F. Rostami. Investigating the teacher's perceptions of classroom management and teaching self-efficacy during Covid-19 pandemic in the online EFL courses // Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education. – 2022. – №7:25 [Электрондық ресурс]: URL: <https://sfl.education.springeropen.com/articles/10.1186/s40862-022-00152-7>, (өтінім берілген күні: 20.02.2023)
- [6] Sum, Oancea. The use of technology in higher education teaching by academics during the COVID-19 emergency remote teaching period: a systematic review // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2022. [Электрондық ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-022-00364-4> (өтінім берілген күні: 20.02.2023)
- [7] Neelakandan S, et all. Deep Learning Approaches for Cyberbullying Detection and Classification on Social Media // Hindawi Computational Intelligence and Neuroscience. – 2022. - V.2022. - ID2163458. [Электрондық ресурс]: URL: <https://doi.org/10.1155/27022/2163458/> (өтінім берілген күні: 20.02.2023)
- [8] Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R., Sitarenios G. Emotional intelligence as a Standart intelligence // Emotion. – 2001. – Vol. 1. – P. 232-242.
- [9] Reuven Bar-On. The model of emotional-social intelligence (ESI) // Psicothema. 2006. Vol. 18.P.13-25.
- [10] Козиева В.Н. Психологический анализ профессионального самосознания учителя. Диссертация. – Ленинград, 1980. - 205 с.
- [11] Митина Л.М. Формирование профессионального самосознания учителя /Советская педагогика, 1989, № 12. -52-57с.
- [12] Полонский В.М. Словарь по образованию и педагогике. М.:Высшая школа, 2004. - 512 с.
- [13] Кудинов С. Самореализация как системное психологическое образование. [Электрондық ресурс]: URL: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tguwww.woa/wa/Main?textid=2092&level1=main&level2=articles> (өтінім берілген күні: 20.02.2023).
- [14] Вахромов Е.Е. Понятия «самоактуализация» и «самореализация» в психологии. [Электрондық ресурс]: URL: <http://hpsy.ru/public/x041.htm> (өтінім берілген күні: 20.02.2023).
- [15] Мулькова С.А. Типы самореализации личности преподавателя в педагогическом общении: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. – М., 2003. – 205 с.

[16] Elliot A.J. A Conceptual History of the Achievement Goal Const-ruct // A. Elliot, C. Dweck (eds) Handbook of Competence and Motivation. - New York: Guilford, 2005. -P. 52–72.

[17] Schiefele U., Streblov L., Retelsdorf J. (2013) Dimensions of Teacher In-terest and Their Relations to Occupational Well-Being and Instructional Practices // Journal for Educational Research Online / Journal für Bildungs- forschung Online. – 2013. - Vol. 5. - No 1. - P. 7–37.

[18] Психология. Словарь / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Политиздат. 1990. - 494 с.

[19] Борисенко С.Б. Методы формирования и диагностики эмпатии учителей: Дис... канд. пед. наук. Л., 1989. - 196 с.

[20] Әлеуметтік дағдылар: олар не және олар не үшін қажет? [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.recursosdeautoayuda.com/kk/әлеуметтік-дағдылар> (өтінім берілген күні: 27.12.2022).

References:

[1] Zoom-istoshchenie — novyj bich sovremennosti. [Elektronnyk resurs]: URL: https://zoom.cnews.ru/rnd/article/item/zoomistoshchenie__novyj_bich_sovremennosti (otinin berilgen kuni: 27.12.2022)

[2] The Coronavirus' Effect on Kids Mental Health Is Deepening/ Time / Jeffrey Kluger. [Elektronnyk resurs]: URL: <https://time.com/5870478/children-mental-health-coronavirus/> (otinin berilgen kuni: 27.12.2022)

[3] Ermolova T.V, Litvinov A.V, Savickaya N.V, Krukovskaya O.A. Covid-19 i psihologicheskoe zdorov'e uchashchihsya: zarubezhnye issledovaniya/Sovremennaya zarubezhnaya psihologiya, 2021. Tom 10. №1. -S. 79-91.

[4] Psihologicheskoe zdorov'e uchastnikov obrazovatel'nogo processa. [Elektronnyk resurs]: URL: https://otherreferats.allbest.ru/psychology/00090681_0.html (otinin berilgen kuni: 27.12.2022)

[5] Z. Farkhani, G/ Badiel, F. Rostami. Investigating the teacher's perceptions of classroom management and teaching self-efficacy during Covid-19 pandemic in the online EFL courses // Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education. – 2022. – №7:25 [Elektronnyk resurs]: URL: <https://sfl.education.springeropen.com/articles/10.1186/s40862-022-00152-7>, (otinin berilgen kuni: 20.02.2023)

[6] Sum, Oancea. The use of technology in higher education teaching by academics during the COVID-19 emergency remote teaching period: a systematic review // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2022. [Elektronnyk resurs]: URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-022-00364-4> (otinin berilgen kuni: 20.02.2023)

[7] Neelakandan S, et all. Deep Learning Approaches for Cyberbullying Detection and Classification on Social Media // Hindawi Computational Intelligence and Neuroscience. – 2022. - V.2022. - ID2163458. [Elektronnyk resurs]: URL: <https://doi.org/10.1155/27022/2163458/> (otinin berilgen kuni: 20.02.2023)

[8] Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R., Sitarenios G. Emotional intelligence as a Standart intelligence // Emotion. – 2001. – Vol. 1. – P. 232-242.

[9] Reuven Bar-On. The model of emotional-social intelligence (ESI) // Psicothema. 2006. Vol. 18.P.13-25.

[10] Kozieva V.N. Psihologicheskij analiz professional'nogo samosoznaniya uchitel'ya. Dissertaciya. – Leningrad, 1980. - 205 s.

[11] Mitina L.M. Formirovanie professional'nogo samosoznaniya uchitelya /Sovetskaya pedagogika, 1989, № 12. -52-57 s.

[12] Polonskiĭ V.M. Slovar' po obrazovaniyu i pedagogike. M.:Vysshaya shkola,2004. - 512 s.

[13] Kudinov S. Samorealizaciya kak sistemnoe psihologicheskoe obrazovanie. [Elektronnyk resurs]: URL: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tguwww.woa/wa/Main?textid=2092&level1=main&level2=articles> (otinin berilgen kuni:20.02.2023).

[14] Vahromov E.E. Ponyatiya «samoaktualizaciya» i «samorealizaciya» v psihologii. [Elektronnyk resurs]: URL: <http://hpsy.ru/public/x041.htm> (otinin berilgen kuni: 20.02.2023).

[15] Mul'kova S.A. Tipy samorealizacii lichnosti prepodavatelya v pedagogicheskom obshchenii: dis. ... kand. psih. nauk: 19.00.07. – M., 2003. – 205 s.

[16] Elliot A.J. A Conceptual History of the Achievement Goal Const-ruct // A. Elliot, C. Dweck (eds) Handbook of Competence and Motivation. - New York: Guilford, 2005. -P. 52–72.

[17] Schiefele U., Streblow L., Retelsdorf J. (2013) Dimensions of Teacher In-terest and Their Relations to Occupational Well-Being and Instructional Practices // Journal for Educational Research Online / Journal für Bildungs- forschung Online. – 2013. - Vol. 5. - No 1. - P. 7–37.

[18] Psihologiya. Slovar' / Pod red. A.V. Petrovskogo. – M.: Politizdat, 1990. - 494 s.

[19] Borisenko S.B. Metody formirovaniya i diagnostiki empatii uchitelei: Dis... kand. ped. nauk. L., 1989. - 196 s.

[20] Aleumettik dagdylar: olar ne zhane olar ne ushin kazhet? [Elektrondyk resurs]: URL: <https://www.recursosdeautoayuda.com/kk/элеуметтік-дағдылар> (otinin berilgen kuni: 27.12.2022).

MPHTI 14.01.07

DOI 10.51889/2077-6861.2023.30.2.001

А.У. Сатыбалдиева, К.Д. Каймулдинова, К.К. Мұздыбаева,
Н.Д. Шакирова
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
(Алматы қаласы, Қазақстан)
email: a_250588@mail.ru*

ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚАҒИДАЛАР АРҚЫЛЫ МӘДЕНИЕТ ГЕОГРАФИЯСЫН ОҚЫТУДЫҢ МОДЕЛІН ҚҰРАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада Жаратылыстану-математика бағытындағы 10-сыныпқа арналған мәдениет географиясын оқытудың дидактикалық қағидалары, моделі, әдістемелік жүйесі мен құрылымы берілген. Ұсынылып отырған педагогикалық модельдің мақсаты – еліміз бен әлемдік мәдениеттің негізгі тасымалдаушылары болып табылатын этностардың қалыптасуы мен дамуы, өркениеттің ірі орталықтары, тарихи-мәдени мұра нысандары, киелі орындары туралы білім негіздерін меңгерту және адамгершілік, эстетикалық тәрбиелеу. Мақалада, мәдени сәйкестілік, мәдени өзін - өзі сәйкестендіру, сұхбаттық, мәдени-тарихи, жеке - белсенділік, құндылық-семантикалық, жүйелік саралау, тұтастық, субъективтілік және әлеуметтену, мәдени маңызды білім беру ортасын құру және кеңейту қағидалары көрсетілген.

Авторлық бағдарламадағы бөлімдер тақырыптың мазмұнын ашу үшін білім алушылардың танымдық белсенділіктерін арттыруға мүмкіндік беретін сандық карталармен, қосымша білім көздерімен жұмыс істеуді қажет ететін қолдану, талдау, жинақтау, бағалау, үлгілеу деңгейіндегі тапсырмалар жүйесі берілген. Сонымен қатар, жүргізілген эмпирикалық зерттеулердің нәтижелеріне жасалған талдау негізінде білім алушылардың функционалдық сауаттылықтарын арттыру, тақырыптарды өту барысында, тіл әулеттерінің таралу ерекшеліктерін зерделеуде заманауи белсенді және интербелсенді әдістер мен технологияларды қолданудың маңызын жан-жақты талдау жасалған.

Кілт сөздер: мәдениет географиясы, модель, тұлғаға бағытталған мақсат, мазмұнды құрамдас бөлік, қағида, уәж, оқу нәтижелері.

*А.У. САТЫБАЛДИЕВА, *К.Д. КАЙМУЛДИНОВА, К.К. МУЗДЫБАЕВА,
Н.Д. ШАКИРОВА
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)
email: a_250588@mail.ru*

РАЗРАБОТКА МОДЕЛИ ПРЕПОДАВАНИЯ КУЛЬТУРНОЙ ГЕОГРАФИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ДИДАКТИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ

Аннотация

В статье представлены дидактические принципы, модель, методическая система и структура преподавания культурной географии для 10 класса по естественно-математическому направлению.